

УДК 81'373.612.2:[81'276.6:33]

І. Ю. Підгородецька

МЕТАФОРА В НАУКОВОМУ МОВЛЕННІ ЕКОНОМІСТІВ

Підгородецька І. Ю. Метафора в науковому мовленні економістів.

Стаття присвячена виявленню специфіки метафори в науково-навчальних текстах економічного спрямування. Розглянуто теорії метафори в історичному аспекті. Проаналізовано моделі метафоричного термінотворення в науковому мовленні економістів. Визначено функції метафори в науковому стилі мовлення.

Ключові слова: метафора, метафоризація, концептуальна метафора, економічний текст, метафорична модель, економічний термін.

Подгородецкая И. Ю. Метафора в научной речи экономистов.

Статья посвящена выявлению специфики метафоры в научно-учебных текстах экономической направленности. Рассматриваются теории метафоры в историческом аспекте. Анализируются модели метафорического терминообразования в научной речи экономистов. Определяются функции метафоры в научном стиле речи.

Ключевые слова: метафора, метафоризация, концептуальная метафора, экономический текст, метафорическая модель, экономический термин.

Pidgorodetska I. Y. Metaphor in the science language of economists.

The article is devoted to revealing of the specific features of metaphor in scientific and educational economic texts. The theories of metaphor in historical aspect are considered. The metaphorical models in scientific terminology of economists are analyzed. The functions of metaphor in scientific style of language are defined.

Key words: metaphor, metaphorization, conceptual metaphor, economic text metaphorical model, economic term.

У сучасному мовознавстві зростає тенденція до інтеграції наукових досліджень різних галузей знань, пов'язаних із вивченням людини. Вітчизняна і зарубіжна лінгвістика сьогодення ґрунтується на антропоцентричній парадигмі, у межах якої інтереси дослідника зосереджено на суб'єкті, тобто аналізується людина в мові і мова в людині [10, с. 6]. Складні зв'язки між мовою, мисленням і дійсністю, унікальна роль мови у процесах пізнання та комунікації зумовлюють вивчення та виявлення специфіки феномену метафори.

У ХХІ ст. вітчизняні і зарубіжні мовознавці (Л. Бондарчук, О. Винник, О. Плаксій, Т. Андрюхіна, Н. Бородуліна, О. Галкіна, А. Гринюк, Г. Дядюра, О. Махницька) досліджують особливості метафоричного термінотворення і функціонування метафор в економічному дискурсі. Але і сьогодні це питання залишається актуальним. Зокрема, метафоричні номінації та їх роль у науково-навчальних економічних текстах не досліджено всебічно. Мета нашої розвідки – з'ясування природи метафоричних назв і функцій метафор в науково-навчальних текстах економічного спрямування.

Учені вважають, що метафора як фігура мови зародилася ще дві тисячі років тому. Уперше термін «метафора» ужито Аристотелем. Мислитель пов'язує поняття метафори і мистецтва як форми імітації життя. На думку Аристотеля, метафора – це порівняння двох непов'язаних і несхожих між собою предметів [2]. Погляди Аристотеля на предмет метафори домінували у світовій науці протягом багатьох століть. Аристотелівське розуміння метафори вважали класичним: метафора була привілеєм риторики й ораторського мистецтва [6, с. 144].

Однак у 1980 р з'явилася праця Дж. Лакоффа і М. Джонсона «Метафори, якими ми живемо», у якій учені піддають сумніву класичні погляди на поняття метафори й доводять, що метафори лежать в основі людського мислення й повсякденного спілкування. У цій праці метафори представлені як концепти, крізь призму яких людина сприймає навколишній світ [9, с. 26–27]. Запропонований підхід отримав у науці

назву когнітивного.

Відкриття Дж. Лакоффа і М. Джонсона започаткувало нову еру в історії вивчення метафори, яку стали розглядати не тільки і не стільки як фігуру мови, а як глибинні концепти людської свідомості, що визначають сприйняття людиною навколишнього світу.

У наш час дослідження проблем метафори й метафоризації вийшло за межі лінгвістики, охоплюючи різні галузі знання – філософію, логіку, психологію, психоаналіз, герменевтику, літературознавство, літературну критику, семіотику, риторику, лінгвістичну філософію. Наслідком цього стало формування когнітивної науки, що вивчає різні аспекти людської свідомості [3, с. 5].

Головною в когнітивній лінгвістиці постає проблема категоризації навколишньої дійсності, де важливу роль відіграє метафора як вияв аналогових можливостей людського розуму. Метафору в сучасній когнітивістиці визначають як ментальну операцію, спосіб пізнання, категоризації, концептуалізації, оцінки і пояснення світу [4, с. 45].

Основна теза когнітивної теорії метафори полягає в тому, що підґрунтям процесів метафоризації є процедури обробки структур знань – фреймів і сценаріїв. Знання, що реалізуються у фреймах та сценаріях, репрезентують узагальнений досвід взаємодії людини з навколишнім світом – як зі світом об'єктів, так і з соціумом [1, с. 66].

Метафоризація ґрунтується на взаємодії двох структур знань – когнітивної структури «джерела» й когнітивної структури «мети». У процесі метафоризації певні ділянки мети структуруються за зразком джерела, тобто відбувається «метафорична проекція» або «когнітивне відображення». Стійкі відповідності між сферою джерела і мети, зафіксовані в мовній і культурній традиції певного суспільства, отримали назву «концептуальних метафор» [9, с. 9–11]. Концептуальні метафори впливають на формування особистісної моделі світу, інтеграцію вербальної і чуттєво-образної систем людини, а також постають важливим компонентом категоризації світу, мислення, сприйняття.

Когнітивний підхід до вивчення феномена метафори розкриває багатоаспектність цього явища, відкриває перспективи досліджень у різних царинах гуманітарного знання. Зокрема, риторика вивчає роль метафори з погляду мовного впливу на аудиторію; дискурсивний аналіз і політична лінгвістика розглядають метафору як мовне знаряддя політики та влади; когнітивна лінгвістика підкреслює її

зв'язок із мисленням, поняттєвою системою людини.

В економічному дискурсі метафора слугує інструментом, за допомогою якого можна регулювати процес сприйняття економічної інформації. Якщо автор статті з економічної тематики є політиком або фахівцем, що має вплив на політичну сферу життєдіяльності країни, то за допомогою метафори можна впливати на суспільний настрій і на політичні процеси. Досвідчений політик, який оперує економічними даними, уміє вибирати метафори і використовувати їх із найбільшою користю для себе [8, с. 78].

У нашій праці досліджуємо мову науково-навчальних економічних текстів в аспекті її метафоризації. У науковому мовленні, як відомо, слово називає не конкретний предмет, а клас однорідних предметів, виражає загальне наукове поняття. Абстрактність і узагальненість є специфічними рисами наукового мовлення, що разом із його призначенням зумовлюють систему мовних засобів, які створюють своєрідне абстрактне стилістичне забарвлення. Науковому мовленню не властива художньо-образна мовна конкретизація, оскільки вона суперечить завданням комунікації в науковій галузі.

Однак метафоричність наукового мовлення не викликає сумнівів, оскільки метафоричним є саме мислення людини. Метафора не тільки відображає процес мислення, а й формує його. Удало відібрана для позначення певного нового явища, метафора стає імпульсом для побудови нових гіпотез і висновків на основі системних зіставлень двох об'єднаних нею понять. Усередині тропа виникає складна взаємодія поняттєвого й образного компонентів семантики, що створює діалектичну єдність, у якій протилежність зазначених компонентів нейтралізується спрямованістю метафори до терміна і водночас її відкритістю для образних асоціацій, що об'єктивно супроводжують процес пізнання. Метафора постає засобом пізнання й інструментом методу наукового дослідження.

У наукових текстах використовують справжні образи-метафори як засіб вираження складної думки. Метафора органічно входить до структури наукового тексту і має однозначне тлумачення. Експресивні, яскраві терміни-метафори все більш активно використовують у мові науки. Поступово емоційне забарвлення метафори нівелюється, вона підпорядковується прагматиці наукового мовлення з його логічною послідовністю і функціональною доцільністю.

Антропоцентричний принцип, що лежить в основі формування засобів метафоризації, дає змогу представляти економічні поняття, явища, процеси крізь призму уявлень про саму людину, її зовнішність, роботу органів і систем людського організму. Так, метафора *фінанси – кровоносна система економічного базису, яка забезпечує життєдіяльність підприємницької діяльності* [5, с. 18] розкриває поняття «фінанси» через зіставлення з організмом людини, підкреслюючи надзвичайно важливу роль фінансів у забезпеченні діяльності економічної системи в цілому.

Інший приклад засвідчує вживання метафоризованого поняття *мобілізація коштів*, що означає «залучення підприємницькою структурою тимчасово вільних коштів юридичних і фізичних осіб для реалізації певного проекту (угоди). Здійснюється через продаж цінних паперів, випущених під вартість фондів підприємства, яке провадить мобілізацію, або під вартість майбутнього проекту» [7]. Термінологічне сполучення утворилося на основі одного з переносних значень лексеми *мобілізація*, а саме «приведення чого-небудь до активного стану, що забезпечує виконання якогось важливого завдання, масового заходу» [12, т. 4, с. 767]. Так само результатом метафоризації постає економічний термін *мобілізувати: Надходження коштів за рахунок ресурсів, що мобілізуються на фінансовому ринку, свідчить про використання зовнішніх джерел* (5, с. 33). Отже, економічне поняття *мобілізація коштів* утворене шляхом метафоричного переосмислення військового терміна.

Метафоричним за своїм походженням є економічне терміносполучення *заморожування коштів*, за допомогою якого представлено економічний процес: *Заморожування коштів* (як власних, так і, тим паче, позикових у будь-якому вигляді) коштує підприємству дуже дорого [5, с. 69]. Лексема *заморожування* є похідною від *заморожувати* (1. «Сильно охолоджуючи доводити до замерзання». 3. перен., розм. «Тримати що-небудь невикористаним, лишати без застосування») [12, т. 3, с. 220]. В основі метафоричного перенесення лежить образне уподібнення функцій природного й економічного процесів.

Образними за своїм походженням є й терміносполучення *грошовий потік, непрацюючий капітал: Видима сторона фінансів проявляється у грошових потоках, які рухаються між суб'єктами фінансових відносин*

[11, с. 5]; *Не весь капітал має форму фінансових ресурсів (наприклад, резервний та **непрацюючий капітал**)* [11, с. 10]. Перше поняття відображує зовнішню, «уявну» подібність водного й грошового потоків (економічне реалія асоціюється з природною), а друге – функціональну подібність (непрацююча людина – непрацюючий капітал).

Наведемо деякі інші приклади вживання метафоричних номінацій у навчальному посібнику В. Гриньової, В. Коюди «Фінанси і кредит»: *В момент заснування товариства його статутний капітал має складатися з обумовленої кількості звичайних і **привілейованих акцій*** [5, с. 24]; *На невеликому віддаленні від **порога рентабельності** сила впливу **операційного важеля** буде максимальною, а потім знову почне знижуватись, і так до нового **стрибка постійних витрат** із подоланням нового **порога рентабельності*** [5, с. 158]; *Активної участі кредиторів у **фінансовому оздоровленні** можна очікувати тільки тоді, коли внаслідок **санації** та збереження підприємства вони отримають повніше задоволення своїх вимог, ніж за його ліквідації* [5, с. 414]; *Виділяються такі учасники реінжинірингу компанії: лідер проекту, власники процесів, якими управляє комітет (рада) спостерігачів, «**цар**» – фахівець компанії, команда по реінжинірингу* [5, с. 418]. Приклади засвідчують, що економічні поняття утворені шляхом метафоризації понять інших концептосфер, таких як людина (соціальний статус: *привілейовані акції; цар*; рухи: *стрибок цін*), будівля (*пори́г рентабельності*), медицина (*фінансове оздоровлення, санація*), механіка (*операційний важіль*). Варто окремо розглянути метафоричну номінацію «цар», що позначає суб'єкта економічної діяльності. Влучний образ розкриває зміст поняття *фахівець компанії*. Уживання слова в лапках указує на його переносне значення. Подібні образні номінації перебувають на межі професіональних назв і термінів.

Отже, у науково-навчальних текстах метафора виступає засобом творення термінів на основі метафоризації понять інших концептосфер, інструментом пізнання, отримання нових знань. Метафоричність наукового мовлення зумовлена внутрішньою логікою розвитку знання. Використання образних мовних засобів у текстах наукового стилю є функціонально доцільним і має прагматичний характер.

Література

1. Алямкина А. С. Когнитивное исследование морбиальной метафоры в англоязычном экономическом дискурсе / А. С. Алямкина // Вестник Костромского

государственного университета им. Н. А. Некрасова. – 2010. – № 21. – С. 66–69.

2. Аристотель. Поэтика / Аристотель ; пер. с древнегреч. яз. // Сочинения : в 4-х т. – М. : Мысль, 1983. – Т. 4. – С. 645–680.

3. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры: Сборник ; пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5–32.

4. Будаев Э. В. Метафора в политической коммуникации / Э. В. Будаев, А. П. Чудинов. – М. : Наука, 2008. – 248 с.

5. Гриньова В. М. Фінанси підприємств / В. М. Гриньова, В. О. Коюда. – К. : Знання-Прес, 2006. – 423 с.

6. Гринюк А. И. Метафорическая репрезентация экономических реалий / А. И. Гринюк // Вестник академии. – 2014. – №2. – С. 144–148.

7. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник [Електронний ресурс] / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – Режим доступу : <http://cyclor.com.ua/content/view/1497/1/>

8. Калугина Ю. В. Когнитивные ориентационные метафоры в экономических текстах (на материале англоязычной прессы) / Ю. В. Калугина // Вестник Челябинского государственного университета. – 2012. – №17 (271). – Филология. Искусствоведение. – Вып. 66. – С. 76–79.

9. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон ; пер. с англ. яз. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 256 с.

10. Маслова В. А. Лингвокультурология : [учебное пособие] / В. А. Маслова. – М. : Издательский центр Академия, 2001. – 208 с.

11. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : [навчальний посібник] / В. М. Опарін. – К. : КНЕУ, 2007. – 240 с.

12. Словник української мови : в 11-и т. / І. К. Білодід та ін.

Т. 3. – К. : Наукова думка, 1973. – 824 с.

Т. 4. – К. : Наукова думка, 1973. – 840 с.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2015 р.